

SPOŁECZNO-EKONOMICZNE DYSFUNKCJE ROZWOJU MONOKULTURY TURYSTYCZNEJ NA WSCHODNIM WYBRZEŻU MEKSYKAŃSKIEGO JUKATANU

JOANNA KOWALCZYK-ANIOŁ

Uniwersytet Łódzki
e-mail: joanna.kowalczyk@geo.uni.lodz.pl

SŁOWA KLUCZOWE

turystyka, monokultura turystyczna, dysfunkcje rozwoju turystyki, koło zastoju, Cancun, Quintana Roo, Riwiera Maya

STRESZCZENIE

Artykuł wpisuje się w nurt rozważań na temat dysfunkcji rozwoju współczesnej turystyki. Celem opracowania jest przedstawienie w formie studium przypadku uwarunkowań i aktualnego poziomu rozwoju turystyki na wschodnim wybrzeżu półwyspu Jukatan w stanie Quintana Roo oraz ocena jej wpływu na rozwój regionu. Przeprowadzona analiza dowodzi, że obok podkreślanych makroekonomicznych korzyści (dla kraju i regionu), zamiast oczekiwanego i deklarowanego impulsu dla rozwoju regionu, propagowany przez rządową agencję FONATUR od lat siedemdziesiątych XX wieku model masowej turystyki uruchomił w Quintana Roo zjawisko określane jako „koło zastoju”, powodując szereg negatywnych społeczno-gospodarczych konsekwencji, w tym między innymi niekontrolowane procesy migracyjne, marginalizację rodzimej ludności (Majów) i eskalację ubóstwa.

Wprowadzenie

Do wyróżniających cech współczesnej turystyki należą jej masowość, ekspansja przestrzenna (Durydiwka, 2009) oraz dynamiczna zmienność (Meyer, 2011). Masowość turystyki bez wątpienia przyczynia się do szybkiej ekspansji przestrzennej, zaś turystyka kształtuje przestrzeń we wszystkich jej wymiarach w wyraźny i znaczący sposób (Meyer, 2011). Zjawiska te doskonale obrazuje przykład wschodniej części półwyspu Jukatan w stanie Quintana Roo (QR) w Meksyku, która zdaniem Miki (2012) jest obecnie najszybciej rozwijającym się turystycznie regionem nadmorskim w Ameryce Środkowej.

Na karierę turystyczną tego obszaru bez wątpienia wpływają jego wyjątkowe walory turystyczne, zarówno przyrodnicze, jak i kulturowe. Jednak zdaniem autorki tak samo istotne są tu

wskazane przez Meyer (2011) nowe czynniki rozwoju współczesnej turystyki – polityka państwa, korzyści ekonomiczne generowane przez turystykę, ułatwienia w obrocie pieniężnym i globalizacja. Równie ważne jest położenie geopolityczne regionu – dogodne względem obszarów emisji ruchu turystycznego – USA i Kanady, przynależność do NAFTA.

Jeszcze w 1957 roku geograf C. Edwards pisał o stanie QR jako „pustym kwartale Meksyku” (Meyer-Arendt, 2009). W kilka dekad później pod wpływem planowego rozwoju turystyki z regionu o tradycyjnym rolnictwie i rozproszonym osadnictwie Majów stał się on znanym na świecie regionem turystycznym – monokulturą turystyczną, w której 90% PKB stanu pochodzi z turystyki. Nadzieja na lepsze życie i znalezienie zatrudnienia powodują, że stan QR od lat siedemdziesiątych XX wieku notuje najwyższe w Meksyku dodatnie saldo migracji krajowych, doprowadzając zarazem rodzimych mieszkańców stanu – Majów (Yucatec Maya) – do ekonomicznej i społecznej marginalizacji.

Turystyka masowa jest głównym czynnikiem zmieniającym charakter całego półwyspu Jukatan, zwłaszcza stanu QR. Jej podporządkowane są od lat siedemdziesiątych XX wieku szerokie działania planistyczne i inwestycyjne. Obszar ten podlega permanentnej turystyfikacji niemal w każdej sferze. Bliższe spojrzenie na ewolucję wschodniego Jukatana od regionu peryferyjnego, tradycyjnego rolniczego do międzynarodowego turystycznego pozwala na pokazanie nie tylko dynamiki i mechanizmu zmian, ale też szeregu kontrowersji często podnoszonych w dyskursie naukowym i coraz śmielej społecznym. Zdaniem autorki także te kwestie czynią go adekwatnym i interesującym dla poszukiwań badawczych mieszczących się w problematyce szeroko rozumianych dysfunkcji rozwoju współczesnej turystyki, zwłaszcza monokultury turystycznej dotychczas w literaturze zwykle sytuowanej w środowiskach wyspiarskich (Jasiński, 2006). Narodowy Plan Rozwoju przyjęty w Meksyku na lata 2013–2018 opisuje turystykę jako dźwignię rozwoju gospodarczego i społecznego Meksyku (SECTUR, 2013). Ale czy jest nią rzeczywiście w przypadku stanu Quintana Roo?

Artykuł jest wynikiem analizy materiałów zastanych o charakterze naukowym (literatura przedmiotu), dokumentacyjno-sprawozdawczym (m.in. dostępne dokumenty INEGI, FONATUR, CONEVAL, SECTUR) i publicystycznym (artykuły prasowe). Celem opracowania jest przedstawienie uwarunkowań i identyfikacja aktualnego rozwoju turystyki w QR oraz jego dysfunkcji społeczno-ekonomicznych. Pod względem metodologicznym artykuł stanowi studium przypadku (Yin, 2003), które ilustruje przekształcenia wybranego regionu. Zastosowane podejście umożliwia wykorzystanie różnych źródeł wiedzy, daje szansę na lepsze pokazanie i zrozumienie charakteru badanego obszaru, jak i rozważanego zjawiska.

Przegląd literatury

Konsekwencje rozwoju turystyki są tematem badań naukowych od końca lat sześćdziesiątych XX wieku (Nawrocka, 2010). Dostrzegany stopniowo wielowymiarowy charakter turystyki pokazał zarazem możliwe negatywne skutki jej rozwoju, zwłaszcza w odniesieniu do płaszczyzny ekonomicznej i środowiska przyrodniczego słabo rozwiniętych obszarów recepcyjnych. Jednocześnie

promowany od lat siedemdziesiątych XX wieku, zgodnie z koncepcjami modernizmu, strukturalizmu i neoliberalizmu, rozwój turystyki utrwalił jej postrzeganie jako dziedziny gospodarki, źródła przychodów i istotnego składnika konsumpcji (Kachniewska, Nawrocka, Niezgoda, Pawlicz, 2012). Obserwowane w kolejnej dekadzie rozległe negatywne konsekwencje turystyki masowej zainicjowały poszukiwania nowych rozwiązań, czego efektem było wypracowanie wielu koncepcji, w tym zgodnej z paradygmatem rozwoju zrównoważonego koncepcji turystyki zrównoważonej (m.in. Niezgoda, 2006; Kowalczyk, 2010; Mika, 2014). Zdaniem Nawrockiej (2010) odpowiada ona potrzebom dzisiejszych turystów i regionów recepcji turystycznej, jednak coraz więcej głosów podnosi jej nieskuteczność (Mika, 2014).

Współcześnie turystykę postrzega się jako niezwykle skomplikowany, powiązany zestaw działań i skutków ekonomicznych, politycznych, społeczno-kulturowych i środowiskowych (Jackiewicz, Klak, 2016). Do tradycyjnych głównych tematów badawczych dotyczących dysfunkcji, czyli negatywnych konsekwencji rozwoju turystyki (Dłużewska, Gonia, Michniewicz-Ankiersztajn, Podgórski, 2015; Kowalczyk-Anioł, 2015), należą jej wpływ na lokalną gospodarkę, zmiany w środowisku przyrodniczym i sferze społeczno-kulturowej (m.in. Derek, 2007; Dłużewska i in., 2015; Mika, 2014; Murray, 2007; Murzyn, 2015). Coraz więcej uwagi skupia wpływ turystyki na jakość życia lokalnej społeczności (Mowforth, Munt, 2003; Uysal, Perdue, Sirgy, 2012) i jej stosunek do turystyki (Bandyopadhyay, Ganguly, 2015; Tucki, Skowronek, 2015; Kowalczyk-Anioł, Zmysłony, 2017), co wynika z przekonania, że stanowi on fundament rozwoju zrównoważonego obszaru recepcji turystycznej (Sharpley, 2014).

Typem obszaru, który w sposób oczywisty generuje wiele dysfunkcji, jest monokultura turystyczna – *signum temporis* rozwoju turystyki masowej drugiej połowy XX wieku (Conti, Perelli, 2007; Weaver, 2017). Według Kachniewskiej, Nawrockiej, Niezgody i Pawlicza (2012) określenie *monokultura turystyczna* stosuje się do gospodarek krajów lub terytoriów silnie uzależnionych od turystyki (tempa i stabilności jej rozwoju) oraz eksportu produktu turystycznego. Do głównych cech monokultury turystycznej należą: wysoka zależność od walorów turystycznych (głównie przyrodniczych) i ich nadmierna eksploatacja, dogodne położenie względem obszarów emisji ruchu turystycznego, brak lub ograniczone możliwości rozwoju innych specjalizacji gospodarczych, silne uzależnienie gospodarki od importu (zwłaszcza turystycznego i związane z tym występowanie zjawiska wycieków importowych), często mała (środowiska wyspiarskie) powierzchnia (Jasiński, 2006; Theuns, 2011; Kachniewska i in., 2012). Z wyjątkiem ostatniej wszystkie te cechy opisują sytuację meksykańskiego stanu QR.

Analizowany region jest dość szeroko opisany w literaturze naukowej. Prace polskojęzyczne (Kowalczyk, Derek, 2010; Mika, 2012) przedstawiają głównie Cancun jako przykład planowo rozwijanego obszaru turystycznego. W meksykańskich (np. Pérez, 2016; Torres, Villanueva, 2015), jak i innych zagranicznych publikacjach naukowych (m.in. Brown, 2013; Córdoba Azcárate, 2014; Murray, 2007; Padilla, 2015; Torres, Momsen, 2005a, 2005b) przeważa wielopłaszczyznowa analiza i szeroka krytyka zmian wywołanych przez turystykę. Cancun jest wręcz opisywane w zagranicznych podręcznikach akademickich (m.in. Jackiewicz, Klak, 2016) jako ikona problemów współczesnej turystyki w Ameryce Łacińskiej.

Uwarunkowania rozwoju turystyki w stanie Quintana Roo

Analizowany meksykański stan leży we wschodniej części półwyspu Jukatan, nad Morzem Karaibskim, sąsiadując od zachodu ze stanami Yucatan i Campeche, a od południa z Belize. Warunki przyrodnicze i kulturowe regionu cechuje różnorodność i unikatowość (Daltabuit, Pi-Sunyer, 1990). Jest to gorący i wilgotny obszar, na którym mozaikę ekosystemów tworzą las tropikalny (dżungla), las namorzynowy (mangrowy) oraz rafa koralowa. Główne turystyczne walory przyrodnicze QR to wybrzeże Morza Karaibskiego z długimi piaszczystymi plażami oraz lagunami (np. Laguna Nichupte) i rozciągająca się wzdłuż wybrzeża północna część Wielkiej Mezoamerykańskiej Rafy Koralowej o dużym bogactwie fauny i flory (atrakcyjna dla nurkowania i snorkelingu)¹. Unikatową atrakcją turystyczną tej części Jukatany jest hydrogeologiczny kompleks podziemnych wapiennych krasowych jaskiń, rzek oraz cenot (zapadlisk krasowych wypełnionych wodą), które będąc rezerwuarem wody pitnej regionu, dały podstawę rozwoju cywilizacji Majów, a współcześnie stanowią niepowtarzalne w skali świata nurkowiska (Schmitter-Soto i in., 2002). O atrakcyjności turystycznej obszaru współdecydują jego wybitne walory kulturowe – zachowane dziedzictwo materialne prekolumbijskiej cywilizacji Majów oraz w mniejszym stopniu żywa kultura ich współczesnych potomków i spuścizna kolonizacji hiszpańskiej.

Nie mniej ważne niż walory turystyczne dla rozwoju turystyki w QR, jak i w Meksyku są polityka państwa ukierunkowana na korzyści ekonomiczne generowane przez turystykę, ułatwienia w obrocie pieniężnym i globalizacja. Państwo było instytucją, która inicjowała powstanie ośrodków i ich zaplecza infrastrukturalnego, odpowiadała za sporządzanie planów zagospodarowania przestrzennego, finansowanie i przebieg procesu inwestycyjnego, a później za sposób funkcjonowania miejscowości (Kowalczyk, Derek, 2010). Ten model planowania i zarządzania rozwojem turystyki jest w Meksyku kontynuowany, jakkolwiek wycofano się z w pełni publicznego wzorca inwestycyjnego na rzecz udziału (głównie krajowego) kapitału prywatnego (Torres, Momsen, 2005b).

Rozpoczęte w końcu lat sześćdziesiątych XX wieku prace nad Narodowym Planem Turystycznym przewidywały: traktowanie turystyki jako istotnego czynnika rozwoju regionalnego wspomagającego funkcję rolniczą, przemysłową i związaną z rzemiosłem; rozwój turystyki w regionach o dużej atrakcyjności turystycznej i ograniczonych możliwościach rozwoju; działania w zakresie promocji turystycznej oraz podjęcie kroków w celu pozyskania zagranicznych środków finansowych (Kowalczyk, Derek, 2010).

Przygotowanie programu rozwoju turystyki powierzono w 1967 roku meksykańskiemu Bankowi Centralnemu. Docelowo utworzono Narodowy Fundusz Infrastruktury Turystycznej (INFRATUR) zmieniony w 1974 roku na FONATUR mający finansować i kontrolować wdrażanie zintegrowanego planu rozwoju sektora turystycznego w Meksyku. Należy podkreślić, że rozwój „przemysłu turystycznego” w Meksyku w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku był związany z uzyskaniem funduszy z Inter-American Development Bank (IDB) i Banku Światowego. Przy udziale tych środków zrealizowano duże inwestycje turystyczne nad Morzem

¹ Osobliwościami przyrodniczymi regionu są rzadko spotykane gatunki morskie, m.in. znane z pięknej skorupy ślimaki skrzydełniki wielkie oraz żółwie morskie, z których dwa gatunki składają jaja na plażach QR (Akumal).

Karaibskim (Cancun) i na wybrzeżu Oceanu Spokojnego (Loreto, Puerto Escondido i Ixtapa-Zihuatanejo) (www.fonatur.gob.mx). Według Aldape Pérez (2016) inwestorzy prywatni byli sceptyczni wobec nowych przedsięwzięć, dlatego Cancun w inicjalnej fazie rozwoju finansowane było w dużej mierze (54%) ze źródeł rządowych (32% – FONATUR, 22% z innych organizacji federalnych), zaś w 46% ze środków IDB. FONATUR jako rządowa agencja nadal koordynuje szeroko zakrojone inwestycje turystyczne, które (za sprawą rządowych projektów rozwojowych) w 70% są prowadzone przez kapitał meksykański, a pozostałe 30% zdominował kapitał amerykański i hiszpański (Mika, 2012). Jak podkreśla Pérez (2016), widoczna jest ewolucja procesu planowania turystycznego – od kontroli rządu federalnego do publicznej/społecznej partycypacji (związanej z dużym naciskiem prywatnych grup interesu), która między innymi zwiększyła presję na środowisko, zwłaszcza kluczowe walory turystyczne.

Smith (2009) zauważa, że wśród meksykańskich kurortów można wyróżnić już trzy generacje. Tym, co je łączy, jest ukierunkowanie na międzynarodową masową turystykę, czyli zorganizowaną, komercyjną, przeważnie pakietową, w której uczestniczy wielka liczba osób i w której z perspektywy organizatora chodzi o uzyskanie znacznych efektów ekonomicznych oraz szybkiego zwrotu nakładów poniesionych przez inwestorów (Mika, 2007).

Turystyka stanowi obecnie jeden z najszybciej rozwijających się sektorów gospodarki Meksyku i ważne źródło dochodu narodowego. Omawiany stan QR w 2015 roku miał tu znaczący udział, osiągając 38,5-procentowy udział w krajowym dochodzie z turystyki (6,7 mln USD – www.se-detur.qroo.gob). W 2015 roku Meksyk był na dziewiątym miejscu w skali świata pod względem przyjazdów turystycznych (www.e-unwto.org).

Jak podaje oficjalna strona rządowej agencji FONATUR (<http://www.fonatur.gob.mx>), turystyka w Meksyku jest narodowym priorytetem, który daje inwestycjom zagranicznym pełną gwarancję środków prawnych, jak również nieograniczoną repatriację zysków, premii, dywidend, odsetek itp. Projekty i charakter działalności FONATUR budzą wiele kontrowersji w środowisku naukowym (Torres, Momsen, 2005a, 2005b) i coraz większy sprzeciw społeczny². Wiele zarzutów dotyczy priorytetowego i uprzywilejowanego traktowania turystyki (argumentowanego korzyściami ekonomicznymi) jako drogi do modernizacji kraju i regionu (Torres, Momsen, 2005b) oraz wyrażanego w strategicznych dokumentach (np. SECTUR, 2013), jak i rzeczywistego dążenia do „maksymalnego wykorzystania potencjału turystycznego” kraju, który pozwoli na umocnienie pozycji Meksyku wśród światowych potęg turystycznych (Torres, Villanueva, 2015). Zdaniem Torres i Momsen (2005a) Cancun miało być fundamentem tej (przyjętej w latach siedemdziesiątych XX w. i stale kontynuowanej) zewnętrznie zorientowanej strategii rozwoju gospodarczego Meksyku opartej na turystyce.

² Przykładem może być rozpoczęta przez lokalną wspólnotę, a z czasem koordynowana przez środowisko akademickie szeroka kampania przeciw koncepcji zagospodarowania turystycznego rejonu Xcalak, która doprowadziła do rewizji planów rozwoju Costa Maya (Meyer-Arendt, 2009), jak również protesty uliczne w 2016 r. wobec ograniczania dostępu do plaży w Xcalacoco (Playa del Carmen) (*Protestan por cierre de acceso al mar...*, 2016).

Rozwój Quintana Roo jako regionu turystycznego

O ile północna część półwyspu Jukatanu (stan Yucatan) już pod koniec XIX wieku była celem wyjazdów turystycznych do „drugich domów” mieszkańców Meridy, o tyle funkcja turystyczna stanu QR pozbawionego infrastruktury komunikacyjnej pojawiła się dopiero po II wojnie światowej. Niekontrolowany rozwój turystyki bazował na walorach przyrodniczych (zwłaszcza rafy koralowej) dostępnych od strony morza wyspy Cozumel (kurort I generacji – Smith, 2009). W następnych 50 latach ekspansja przestrzenna turystyki w QR związana była i jest przede wszystkim z planowymi inwestycjami z różnych okresów. Punktem zwrotnym była decyzja o założeniu w latach siedemdziesiątych XX wieku na tak zwanym surowym korzeniu Cancun³ (kurortu II generacji) zorientowanego głównie na elitarnych turystów amerykańskich (*jet-setters*), którego początkowy międzynarodowy sukces i prestiż zachęcił do dalszych inwestycji turystycznych. W rezultacie na szczeblu rządowym zdecydowano o zagospodarowaniu turystycznym terenów wzdłuż wybrzeża Morza Karaibskiego, zwłaszcza położonych na południe od Cancun. Już w latach osiemdziesiątych XX wieku zaczęto przekraczać założenia pierwotnych planów⁴ i w efekcie przeinwestowania – między innymi stałego przyrostu liczby obiektów turystycznych i wysokich wskaźników ich obłożenia – w Cancun zaczęły zanikać cechy elitarnego ośrodka. Z czasem miasto stało się kurortem masowej turystyki (pakiety *all inclusive*) – modnym ośrodkiem wypoczynkowym dla amerykańskiej klasy średniej. W 2016 roku w Cancun funkcjonowało 145 hoteli (o wysokich wskaźnikach obłożenia – średnio 80%), które przyjęły 4,5 mln turystów (<http://sedetur.qroo.gob.mx>). Dominowali wśród nich Amerykanie i Kanadyjczycy.

Meyer-Arendt (2009) wyróżnia, poza Cancun i wyspą Cozumel, trzy współczesne strefy (mezo-regiony) turystyczne na wybrzeżu Quintana Roo. W latach dziewięćdziesiątych XX wieku w tak zwanym korytarzu Cancun–Tulum, wykształciła się Riwiera Maya sięgająca do strefy archeologicznej (ruin prekolumbijskiego portu Majów) w Tulum, z Playa del Carmen jako dominującym ośrodkiem. Na południe od niej rozciąga się kolejna – zaledwie 8-kilometrowa strefa określana jako Tulum. Jej południową granicę wytycza utworzony w 1986 roku rezerwat biosfery Sian Ka'an (siedliska mangrowe) będący buforem dla postępującej turystyfikacji regionu. Ostatnim, najmłodszym mezo-regionem turystycznym QR jest położone najbardziej na południe wybrzeże Morza Karaibskiego Costa Maya, w którym głównym projektem FONATUR wspieranym przez prywatny kapitał z pobliskiej stolicy regionu (Chetumal) jest Puerto Costa Maya – port w sąsiedztwie Majahual (Mahahual). Współcześnie cały region promuje się pod wspólną marką *Caribe Mexicano*.

Tworzone w czasie kilku dekad kurorty i strefy turystyczne Quintana Roo różnią się od siebie charakterem zagospodarowania turystycznego związanym ze zmianą trendów popytu turystycznego i jego coraz większym zróżnicowaniem. Cozumel specjalizuje się w nurkowaniu i obsłudze

³ W tym samym czasie zaczęto inwestycje zwiększające dostępność komunikacyjną – wybudowano drogę łączącą przyszele miasto z portem Puerto Juarez oraz lotnisko. Równolegle zaczęto badania oceanograficzne pobliskiej laguny, wzdłuż której zamierzano zlokalizować dzielnicę hotelową.

⁴ Według pierwotnych zamierzeń w Cancun miały powstać hotele o 30 tys. pokoi, zaś cała powierzchnia strefy hotelowo-turystycznej miała stanowić 18% terytorium miasta (12 700 ha), dzielnice mieszkalno-usługowe 29%, natomiast tereny zielone i wody powierzchniowe 53% obszaru miasta (Kowalczyk, Derek, 2010).

statków cruisingowych. Symbolem Cancun jest 20-kilometrowa *Zona Hotelera* – zwarty pas hoteli, często wielokondygnacyjnych, położonych w bezpośrednim sąsiedztwie plaży realizujących enklawowy (Derek, 2007; Rettinger, 2014) model pakietowej (*all-inclusive*) turystyki 3S (*sea, sun, sand*). Dla Riwiera Maya (w najnowszych raportach traktowanej razem z subregionem Tulum) typowe są natomiast niskie, rozległe kompleksy wypoczynkowe *all-inclusive* z bogatym zapleczem rekreacyjnym, często w postaci wioski wakacyjnej, wkomponowane w tropikalną dżunglę, z szerokimi piaszczystymi plażami i pióropuszcami palm kokosowych oraz małe ekskluzywne hotele położone między nimi. W 2015 roku Riwiera Maya skupiała 263 hotele, zaś Tulum 144 obiekty, w których łącznie zarejestrowano ruch turystyczny na poziomie Cancun, czyli 4,6 mln nocujących⁵ (sedetur.qroo.gob.mx). Z kolei Costa Maya ukierunkowane na rozwój ekoturystyki (wędkarstwo, nurkowanie) wyróżnia rzadkie osadnictwo turystyczne ze skromną bazą materialną. Są to przeważnie rustykalne bungalowy centrów nurkowych zatopione w tropikalnej zieleni (np. w Xcalac) lub niewielkie odizolowane skupiska domów wakacyjnych należące w znacznym stopniu do Amerykanów i Europejczyków (Meyer-Arendt, 2009). Wyjątkiem jest bogatsze zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne Majahual (39 hoteli) – ważnego w skali kraju tak zwanego *balneario* przyjmującego ruch turystyczny z pobliskiej stolicy regionu (Chetumal), a przede wszystkim zaplecza dla turystów cruisingowych z Puerto Costa Maya, do którego zawijają średnio dwa razy dziennie duże morskie statki wycieczkowe (w 2015 r. 425 tys. osób – <http://sedetur.qroo.gob.mx>).

Turystyka a rozwój społeczno-gospodarczy regionu Quintana Roo

W oficjalnie udostępnianych dokumentach i popularyzowanych informacjach o rozwoju turystyki w QR nadal eksponowany jest jego ekonomiczny wymiar. Uwydatniana w statystykach i dokumentach sytuacja (szczególnie wpływy, poziom wydatków turystów, rozwój infrastruktury) pokazuje turystykę jako skuteczną dźwignię wzrostu i rozwoju społeczno-gospodarczego regionu i kraju. Tym sposobem, nie podejmując dyskusji, uzasadnia się jej wieloletnie priorytetowe traktowanie (Torres, Villanueva, 2015). Nowo sporządzane plany (np. SECTUR, 2013) deklaratywnie uwzględniają w swoich założeniach zmieniające się paradygmaty, w tym zrównoważonego rozwoju, w rzeczywistości jednak pomijają pozaekonomiczne aspekty i negatywne konsekwencje dotychczasowego monokulturowego modelu rozwoju turystyki w regionie (Torres, Villanueva, 2015).

Współczesne pojmowanie obszaru recepcji turystycznej, a takim jest bez wątpienia opisywany region, wskazuje na potrzebę traktowania go w ujęciu systemu recepcji turystycznej (Niezgoda, 2006). Takie podejście integruje turystykę z innymi sferami. Powszechnie dyskutowane zasady zrównoważonego rozwoju odnoszone są do wzajemnie sprzężonych (na zasadzie tzw. spłotu boro-mejskiego) ze sobą systemów: społeczeństwa, gospodarki, środowiska przyrodniczego. W konsekwencji usunięcie któregośkolwiek z nich jest niemożliwe, a naruszenie jednego implikuje skutki

⁵ Duże atrakcje turystyczne tego obszaru stanowią stanowiska archeologiczne cywilizacji Majów w Tulum (1,5 mln turystów w 2015 r.) i Coba (434 tys.) (<http://sedetur.qroo.gob.mx>). Do 2018 r. na południu QR (40 km od Bacalar) planowane jest otwarcie kolejnego rezerwatu – Ichkabal (Xcabal) – większego niż popularny Chichén Itzá (zlokalizowany tuż przy granicy QR w stanie Yucatan) i starszego niż Calakmul (stan Campeche) (Alistan zona arqueologica..., 2016).

w pozostałych, na przykład nadmierne przeciążenie ekosystemów i degradacja środowiska powodują załamanie gospodarki i upadek struktur społecznych (Niezgoda, 2006). Jak zauważa Mika (2014), turystyka oddziałuje na wszystkie składniki systemu (systemy), choć w niejednakowym stopniu i z różnym efektem. Rozwój turystyki masowej przyczynia się do znacznych korzyści gospodarczych, lecz przez swoją tak zwaną zasadochłonność wywiera silną presję na środowisko przyrodnicze i społeczno-gospodarcze, wobec czego szerokie, wieloaspektowe spojrzenie staje się nieodzowne. W rezultacie obszar zagospodarowywany coraz intensywniej na potrzeby recepcji masowego ruchu turystycznego ulega stopniowej degradacji (degradacja przestrzeni turystycznej – Kaczmarek, 2015; Włodarczyk, 2009), tracąc swoje podstawowe walory turystyczne, a z czasem także zainteresowanie turystów (Durydiwka, 2009; Meyer, 2009).

Makroekonomiczny sukces turystyki w QR wiąże się z olbrzymimi kosztami społecznymi i środowiskowymi dla tego obszaru przemilczanymi lub bagatelizowanymi w oficjalnym dyskursie (Torres, Villanueva, 2015). Nie pozwalają one na entuzjastyczną ocenę obserwowanej sytuacji, a wręcz przeciwnie – upoważniają do stwierdzenia, iż rozwój turystyki w tym regionie uruchomił szereg negatywnych sprzężeń, które można określić za Hausnerem (2012) mianem *koła zastoju*. Znany ekonomista A. Sen podkreśla, że działanie „koła zastoju” nie jest wywołane klęskami żywiołowymi, lecz napędzane przez cały mechanizm gospodarczy, a jak inaczej ujmuje to Hausner (2012), przez występowanie negatywnych efektów zewnętrznych działalności gospodarczej. Dysfunkcje rozwoju monokultury turystycznej na wschodnim wybrzeżu Jukatana dotyczą prawie każdej sfery funkcjonowania regionu, jednak poza dotkliwymi reperkusjami środowiskowymi (zwłaszcza warstwy wodonośnej, lasów namorzynowych i rafy koralowej – m.in. Murray, 2007; Padilla, 2015; Pérez, 2016) bardzo duże i stale rosnące znaczenie mają konsekwencje społeczne.

Według oficjalnych statystyk QR od lat siedemdziesiątych XX wieku notuje najwyższe w Meksyku dodatnie saldo migracji krajowych (www.inegi.org.mx). Jest to niekontrolowana masowa imigracja zarobkowa ludności do głównych miast turystycznych (Cancun, Playa del Carmen, Tulum). Liczba ludności stanu wzrosła z około 60 tys. w 1960 roku do ponad 1,5 mln w 2015 roku (1,3% ludności Meksyku), osiągając coroczny przyrost na poziomie 4%. Obecnie 88% ludności QR mieszka w miastach – w rozrastających się w niezwykle szybki, niekontrolowany sposób ich dzielnicach i wchodzących w dżunglę przedmieściach tworzących pas nędzy. Skutkiem wywołanej inwestycjami turystycznymi eksplozji demograficznej są rosnące kontrasty społeczne, problemy socjalno-bytowe, spadek poziomu bezpieczeństwa, pogłębiający się niedorozwój (innych niż turystyczna) sfer gospodarki miejskiej⁶ i towarzyszące im coraz większe ubóstwo mieszkańców⁷ – niektóre szacunki (www.coneval.gob.mx) wskazują na marginalizację ekonomiczną i społeczną

⁶ W Cancun już w końcu lat siedemdziesiątych wystąpiły braki w infrastrukturze technicznej (kanalizacji) i budownictwie mieszkaniowym, tj. sferach podlegających FONATUR. Po uruchomieniu programu Nuevos Horizontes chwilowo rozwiązano te kwestie. Od początku lat dziewięćdziesiątych miasto stało się głównym centrum masowej międzynarodowej turystyki w Meksyku, a zarazem obszarem coraz większych napięć i nierówności społecznych. W tym czasie powstały dwie duże substandardowe dzielnice – na północnych przedmieściach Franja Ejidal, a między centrum a lotniskiem Ejido Bonfil (Torres, Momsen, 2005a). W 1997 r. liczba ludności stanowiła około 20% stanu – 177,3 tys. mieszkańców, w 2002 r. Cancun liczyło ponad 397 tys. osób, w 2007 r. wielkość całej aglomeracji wzrosła do 575 tys., zaś w 2010 r. do 628 tys.

⁷ Paradoksalnie ten meksykański stan notuje najwyższą średnią liczbę przepracowanych godzin na osobę (i na dobę).

połowy ludności Cancun(!). Torres i Villanueva (2015) mówią wręcz o eskalacji ubóstwa jako bezpośrednim i najbardziej dramatycznym skutku rozwoju turystyki w QR (w 2015 r. współczynnik Giniego dla stanu osiągnął wartość 0,494).

Postępująca bieda i związana z nią polaryzacja społeczna są przyczyną pogłębiania, a zarazem skutkiem segregacji społeczno-przestrzennej planowo rozwijanej przestrzeni turystycznej regionu (monokultury turystycznej), specjalnie przygotowanej dla masowej turystyki. F. Marti pisze w odniesieniu do Cancun o jego tak zwanych trzech „twarzach” – morfologicznie różnych strefach – zaplanowanych przez FONATUR strefach turystycznej i usługowo-mieszkaniowej (dla obsługi ruchu turystycznego) oraz „zaginionym mieście” – niezaplanowanym i nieprzewidzianym, które rozwija się żywiołowo wraz z napływem dużej liczby imigrantów poszukujących pracy (Torres, Momsen, 2005a). O ile turyści mieszkający w strefie hotelowej rzadko kiedy opuszczają swoją „bańkę turystyczną” i często nie są świadomi skrajnej biedy przedmieść Cancun – o tyle pracujący w obsłudze ruchu turystycznego mieszkańcy miasta każdego dnia przemieszczają się między tymi podziałami (tzw. spotkanie „trzeciego świata” z „pierwszym światem”). To swoiste *continuum* od skrajnego luksusu do nędzy i całkowitego braku podstawowych usług opisuje sytuację większości kurortów w QR.

Córdoba Azcárate (2014) postrzega Cancun jako planowo rozwijaną podwójną enklawę turystyczną, w której turyści i mieszkańcy są dla siebie niewidoczni. Powstały w ten sposób wyraźny podział przestrzenno-funkcjonalny miasta i wykształcenie dwóch odmiennych krajobrazów (w tym symbolicznej „architektury ucieczki” obiektów *all inclusive* i *luxury resort*) pobudza tak zwane zjawisko biernego ukochanego zdefiniowane przez R. Sennetta jako „rozejm pozostawienia sobie nawzajem spokoju wzajemnej obojętności”. Jej zdaniem ta wzajemna dysocjacja czyni Cancun, jak i region QR bardziej podatnym na kryzys ekonomiczny, polityczny i środowiskowy. Można założyć, że ta osobiwa relacja społeczna tłumaczy trwałość opisaną monokulturę turystyczną, stanowiąc zarazem barierę dla zmiany trajektorii rozwoju tego regionu.

Przemiany społeczno-kulturowe w społeczności Majów

Jako że nowe miejsca pracy w regionie zajmują głównie przybyli z innych stanów Meksyku, postępuje dyskryminacja rdzennej społeczności – Majów. Majowie zajmują najniższe szczeble systemu, mają najniższy poziom bezpieczeństwa pracy i otrzymują najniższe wynagrodzenie spośród wszystkich współczesnych mieszkańców QR (Torres, Villanueva, 2015). Dodatkowym problemem regionu jest intensywna migracja młodych mieszkańców wsi (zwłaszcza z południa regionu) do miejskich biegunów wzrostu. Towarzyszy temu między innymi uzależnienie wsi od dochodu z pracy w turystyce (zmiennego sezonowo), co Pi-Sunyer i Thomas (Torres, Momsen, 2005b) traktują jako podstawę budowania trwałej zależności – podporządkowania rodzimej wsi (jej kapitału i siły roboczej) zewnętrznym meksykańskim i cudzoziemskim elitom rozwijającym luksusową turystykę w regionie, swoistego „dotowania” bogatych przez biednych.

Marginalizacja ekonomiczna Majów związana jest ze współczesną deprecjacją tej społeczności poprzez między innymi implementację hiszpańskojęzycznych mieszkańców (imigracja) i tak

zwany banalny nacjonalizm (Billing, 1995) – rządową promocję integracji w jedno meksykańskie społeczeństwo. W rezultacie od 2000 roku Majem może być każdy, kto się nim czuje, podczas gdy wcześniej podstawą identyfikacji była znajomość języka. W odniesieniu do turystyki, która w omawianym regionie w dużej mierze buduje swoją atrakcyjność i wizerunek na bazie dziedzictwa Majów, przejawem deprecjacji i marginalizacji lokalnej społeczności jest między innymi pomijanie jej udziału w tworzeniu marki Riviera Maya (Papanicolaou, 2012) czy wręcz ukrywanie Majów przed turystami, ponieważ nie pasują do wykreowanego międzynarodowego wizerunku swojej społeczności (tzw. wojny turystyczne – Castañeda, 2005)⁸. Postępuje zanik autentycznej kultury Majów (języka, strojów, zwyczajów żywieniowych, wierzeń, obrzędów), a zarazem jej komercjalizacja (parki tematyczne, np. Xcaret, inscenizacje zwyczajów w kurortach, powszechne tzw. rzemiosło turystyczne). Obserwowane głębokie przemiany społeczno-kulturowe tradycyjnej rodzimej społeczności – asymetryczna akulturacja Majów – przyspiesza masowy charakter turystyki w QR (intensywny i stały kontakt) oraz duży dystans kulturowy i ekonomiczny między społecznością recepcyjną a turystami. Wzmocniona presja turystyczna dotyka dziedzictwa prekolumbijskiej cywilizacji Majów, gdzie przekraczanie barier urynkwienia zasobów powoduje jego dewastację, utratę autentyczności, a nawet degradację.

Przemiany społeczne na omawianym obszarze wyróżnia silna i szybka amerykańizacja – dyfuzja wzorców konsumpcyjnych z USA wśród mieszkańców określana jako „coca-colizacja” rodzimego sposobu życia (Podemski, 2004) czy „coca-kolonizacja” (Leatherman, Goodman, 2005), w której obok szeroko rozumianych zmian kulturowych podkreślana jest drastyczna komercjalizacja kultury żywienia jukatańskich Majów⁹.

Podsumowanie i dyskusja

Współcześnie półwysep Jukatan, w tym także omawiany region, postrzegany jest przez pryzmat Cancun będącego synonimem problemów Ameryki Łacińskiej. Jackiewicz i Klak (2016) podają właśnie przykład Cancun jako kwintesencję „zasuplanej (lub splątanej) złożoności turystyki” (*tourism's bundled complexity*). Powstanie tej turystycznej metropolii uruchomiło wieloaspektowy mechanizm przemian w stanie Quintana Roo, jak i na całym półwyspie. Spowodowało szybką transformację stanu z przestrzeni typowo rolniczej, produkcyjnej w ponadnarodową przestrzeń konsumpcji turystycznej, a zarazem przestrzeń napływu setek tysięcy robotników imigrantów. Ujmując to dobitniej, w efekcie szybkiego przejścia z „pustego kwartału” do masowej fordowskiej turystyki wykreowano nowy region wypoczynkowy dla „pierwszego świata” mocno od niego uzależniony (Torres, Momsen, 2005a).

⁸ Co więcej, jak zauważa Brown (2013), turyści w QR poprzez swoją masową obecność nieświadomie dokonują kolonizacji – ostatniej fali meksykańskiej konkwisty. W jego ocenie w dużej mierze winę za to ponosi literatura turystyczna ukazująca półwysep Jukatan jako bezproblemowy, bezsporny obszar, co sprzyja ideologicznej kolonizacji osadniczej.

⁹ Autorzy podkreślają zarzucenie tradycyjnych upraw, zmianę diety – obfitej w kukurydzę, fasolę, warzywa i owoce – która została zdominowana przez żywność przetworzoną i Coca-Colę. Już w 1990 r. Meksyk stał się największym światowym konsumentem Pepsi (20%) i Coca-Coli (15%), zaś Jukatan stał się głównym obszarem rywalizacji obu koncernów, tzw. wojny Coli (ang. Cola War).

Aktualnym priorytetem rządowej agencji FONATUR koordynującej rozwój turystyki w regionie jest przyciągnięcie inwestycji zagranicznych bez brania pod uwagę interesów społeczności lokalnych (Torres, Villanueva, 2015). W efekcie realizowana polityka turystyczna przynosi korzyści dużym inwestorom, zwykle zagranicznym, ograniczając, a nawet wykluczając rozwój lokalny. Monopolizująca przestrzeń i wszelkie sfery funkcjonowania stanu turystyka nie pełni w nim roli „dobrego gospodarza” przyjmującego długookresową perspektywę, lecz raczej „łupieżcy” (Meyer, 2011) pomijającego dobro wspólne i skoncentrowanego na doraźnej maksymalizacji korzyści. Zamiast oczekiwanego i deklarowanego impulsu dla rozwoju regionu propagowany model masowej turystyki uruchomił w nim „koło zastoju”, powodując szereg dysfunkcji, w tym między innymi degradację zasobów naturalnych, utratę autonomii politycznej, gospodarczej i kulturowej oraz szerzej opisane w artykule niekontrolowane procesy migracyjne, marginalizację rodzimej ludności i eskalację ubóstwa.

W omawianym regionie (przynajmniej deklaratywnie) próbuje się implementować koncepcję zrównoważonego rozwoju i odejść od dotychczasowego dysfunkcyjnego charakteru gospodarki turystycznej (w tym zwiększyć udział mieszkańców wśród beneficjentów rozwoju turystyki). Jednak zgodnie z teorią zależności od ścieżki (Gwosdz, 2004) dotychczasowy charakter ugruntowanej monokulturowej gospodarki turystycznej wręcz uniemożliwia zmianę trajektorii rozwoju regionu. Opisane podejście do rozwoju turystyki i planowania w regionie QR jest raczej bliższe boosteryzmowi, czyli pomijaniu negatywnych wpływów turystyki (Hall, 2008). Trafna wydaje się tu refleksja D. Getza (Hall, 2008), który sugeruje, że boosteryzm będzie zawsze praktykowany przez polityków i innych finansowych beneficjentów turystyki. Wobec widocznej w QR skali niekorzyści (Meyer, 2009), rosnącej świadomości i frustracji społecznej, a zarazem obserwowanej bezradności względem potrzeb, chęci i prób zmian rozległe dysfunkcje rozwoju turystyki na tym obszarze stanowią wielopoziomowe pola potencjalnego konfliktu społecznego, wyzwanie dla stabilności funkcjonowania regionu, a w sytuacji skrajnej (np. obserwowanej w Acapulco) mogą spowodować konieczność zarządzania kryzysowego (Mika, 2014) lub zarządzania konfliktem (Kowalczyk-Anioł, Włodarczyk, 2017). Przedstawione studium przypadku pokazuje ponadto, że świadomość dysfunkcji monokultury turystycznej w dobie powszechnej akceptacji paradygmatu rozwoju zrównoważonego nie gwarantuje jej zarzucenia. Co więcej – można się spodziewać, że niestabilność najbliższych Europy arabskich wypoczynkowych monokultur turystycznych (Egiptu, Tunezji, Turcji)¹⁰ wzmocni presję i procesy turystyfikacji, w tym zainteresowanie europejskich touroperatorów omawianym obszarem. Paradoxem współczesności jest ponadto obserwowany, także w Europie, rozwój miejskich monokultur turystycznych (Zmyślony, 2011; Kowalczyk-Anioł, 2015).

Monokultura turystyczna i towarzyszące jej rozległe wieloaspektowe dysfunkcje to zagadnienie jedynie pozornie odległe i bez znaczenia z perspektywy rozwoju turystyki w Polsce. Zdaniem autorki pewne symptomy opisanego zjawiska można dostrzec między innymi na Podhalu (zwłaszcza w Zakopanem) czy w bezprecedensowej w warunkach polskich urbanizacji turystycznej nie-

¹⁰ Jak wskazują Dłużewska i in. (2015), wiele problemów w tych krajach (w tym fundamentalizm i radykalizm islamski) wygenerował omawiany dysfunkcyjny model rozwoju masowej turystyki.

których rejonów nadbałtyckich (np. Kołobrzegu). To sprawia, że problem ten wymaga refleksji także w rodzimej literaturze naukowej.

Literatura

- Alistan *zona arqueologica de Ichkabal para el turismo* (2016). El Universal. Pobrane z: <http://www.eluniversal.com.mx/articulo/estados/2016/11/28> (20.09.2016).
- Bandyopadhyay, R., Ganguly, T. (2015). Situating the Tourist Gaze: From Appropriation to Negotiation. *Current Issues in Tourism*, 1–17.
- Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Brown, D.F. (2013). Tourists as Colonizers in Quintana Roo, Mexico. *The Canadian Geographer*, 57, 186–205.
- Castañeda, Q.E. (2005). Tourism “Wars” in the Yucatan. *Anthropology News*, 6, 8–9.
- Conti, G., Perelli, C. (2007). Governing Tourism Monoculture: Mediterranean Mass Tourism Destinations and Governance Networks. W: P.M. Burns, M. Novelli (red.), *Tourism and Politics. Global Frameworks and Local Realities* (s. 235–261). Amsterdam: Elsevier.
- Córdoba Azcárate, M. (2014). Tourism Development, Architectures of Escape and the Passive Beloved in Contemporary Yucatán (México). W: M. Mostafanezhad, K. Hannam (red.), *Moral Encounters in Tourism* (s. 59–67). Dorchester: Ashgate.
- Daltabuit, M., Pi-Sunyer, O. (1990). Tourism Development in Quintana Roo, Mexico. *Cultural Survival Quarterly*, 14 (2), 9–13.
- Dłużewska, A., Gonia, A., Michniewicz-Ankiersztajn, H., Podgórski, Z. (2014). *Współczesne problemy turystyki*. Bydgoszcz, Poznań: Ośrodek Sportu, Rekreacji i Edukacji w Poznaniu.
- Durydiwka, M. (2009). Ruch turystyczny – z centrum ku peryferiom. *Prace i Studia Geograficzne*, 42, 59–71.
- Gwosdz, K. (2004). Koncepcja zależności od ścieżki (path dependence) w geografii społeczno-ekonomicznej. *Przegląd Geograficzny*, 76 (4), 433–456.
- Hall, C. (2008). *Tourism Planning: Policies, Processes and Relationships*. Pearson Education.
- Hausner, J. (2012). Koncepcja modelu polityki rozwoju społeczno-gospodarczego. W: J. Górniak, S. Mazur (red.), *Zarządzanie strategiczne rozwojem* (s. 15–24). Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- <http://cc2010.mx> (15.10.2016).
- <http://sedetur.qroo.gob.mx/index.php/estadisticas/indicadores-turisticos> (20.09.2016).
- <http://www.coneval.gob.mx> (22.09.2016).
- <http://www.e-unwto.org> (20.09.2016).
- <http://www.inegi.org.mx> (20.09.2016).
- <http://www.fonatur.gob.mx> (19.09.2016).
- Jackiewicz, E.L., Klak, Th. (2016). Mass and Alternative Tourism in Latin America and the Caribbean. W: E.L. Jackiewicz, F.J. Bosco (red.), *Placing Latin America. Contemporary Themes in Geography* (s. 95–112). Rowman & Littlefield.
- Jasiński, M. (2006). Aspekty monokulturowe gospodarki turystycznej. *Zeszyty Naukowe Kolegium Gospodarki Światowej SGH*, 20, 92–102.
- Kachniewska, M., Nawrocka, E., Niezgoda, A., Pawlicz, A. (2012). *Rynek turystyczny. Ekonomiczne zagadnienia turystyki*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Kaczmarek, S. (2015). Degradacja i rewitalizacja przestrzeni turystycznej. Refleksja teoretyczna. W: M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń w turystyce – znaczenie i wykorzystanie* (s. 27–38). Warszawa: Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW.
- Kowalczyk, A. (red.) (2010). *Turystyka zrównoważona*. Warszawa: PWN.
- Kowalczyk, A., Derek, M. (2010). *Zagospodarowanie turystyczne*. Warszawa: PWN.
- Kowalczyk-Anioł, J. (2015). Syndrom wenecki. Dysfunkcje współczesnej turystyki w miastach cennych kulturowo. W: M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń w turystyce – znaczenie i wykorzystanie* (s. 451–464). Warszawa: Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW.

- Kowalczyk-Anioł, J., Włodarczyk, B. (2017). *Przestrzeń turystyczna przestrzenią konfliktu* (w druku).
- Kowalczyk-Anioł, J., Zmysłony, P. (2017). Turystyka miejska jako źródło protestów społecznych: przykłady Wenecji i Barcelony. *Turystyka Kulturowa*, 2, 7–36.
- Leatherman, T.L., Goodman, A. (2005). Coca-colonization of Diets in the Yucatan. *Social Science & Medicine*, 61, 833–846.
- Meyer, B. (2009). Kształtowanie przestrzeni przez turystykę. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, 567, *Ekonomiczne Problemy Turystyki*, 12, 193–205.
- Meyer, B. (2011). Turystyka a ład przestrzenny – wzajemne relacje. *Turyzm*, 21 (1–2), 25–32.
- Meyer-Arendt, K.J. (2009). *The Costa Maya: Evolution of a Touristic Landscape*. Études caribéennes. Pobrane z: <http://etudescaribeennes.revues.org/3867> (20.09.2016).
- Mika, M. (2007). Przemiany pod wpływem turystyki na obszarach recepcji turystycznej. W: W. Kurek (red.), *Turystyka* (s. 406–470). Warszawa: PWN.
- Mika, M. (2012). Ameryka. W: W. Kurek (red.), *Regiony turystyczne świata cz. 2* (s. 170–230). Warszawa: PWN.
- Mika, M. (2014). *Założenia i determinanty podtrzymywalności lokalnego rozwoju turystyki*. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ.
- Mowforth, M., Munt, I. (2003). *Tourism and Sustainability: Development and New Tourism in the Third World*. London: Routledge.
- Murray, G. (2007). Constructing Paradise: The Impacts of Big Tourism in the Mexican Coastal Zone. *Coastal Management*, 35, 339–355.
- Murzyn, M. (2015). Wpływ turystyki masowej na dziedzictwo Zakopanego. *Turystyka Kulturowa*, 10, 72–85.
- Nawrocka, E. (2010). Rozwój turystyki i rozwój zrównoważony. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Ekonomia*, 140, *Gospodarka a środowisko*, 87–100.
- Niezgoda, A. (2006). *Obszar recepcji turystycznej w warunkach rozwoju zrównoważonego*. Poznań: Wyd. AE.
- Padilla, N.S. (2015). The Environmental Effects of Tourism in Cancun, Mexico. *International Journal of Environmental Sciences*, 6, 282–294.
- Papancolaou, A. (2012) Authenticity and Commodification: The Selling of Maya Culture in Mexico's Mayan Riviera. W: O. Moufakkir, P.M. Burns (red.), *Controversies in Tourism* (s. 41–52). Wallingford, Oxfordshire: CABI Publishing.
- Pérez, G.A. (2016). *Landscape Costs of Public Participation in the Tourism Planning Process in Cancun*. Mérida: Congreso Internacional Towards Green Cities.
- Podemski, K. (2004). *Socjologia podróży*. Poznań: Wyd. Naukowe UAM.
- Protestan por cierre de acceso al mar: Vecinos de Xcalacoco marchan para repudiar a políticos que lucran con playas* (2016). Noticaribe. Pobrane z: <http://noticaribe.com.mx> (20.03.2017)
- Rettinger, R. (2014). Polityka lokalizacyjna wybranych systemów hotelowych na Kubie w zmieniających się realiach politycznych. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 28, 9–22.
- Schmitter-Soto, J.J., Escobar-Briones, E., Alcocer, J., Suárez-Morales, E., Elias-Gutiérrez, M., Marín, L.E. (2002). Los cenotes de la península de Yucatán. W: G. de La Lanza-Espino, J.L. García Calderón (red.). *Lagos y presas de México* (s. 337–381). México: AGT.
- SECTUR – Secretaría de Turismo (2013). Programa Sectorial de Turismo 2013–2018, México.
- Smith, J.S. (2009). Three Generations of International Tourist Resorts in Mexico. *Geographische Rundschau International Edition*, 5 (1), 4–10.
- Theuns, H.L. (2011). Analiza strukturalna rozmiarów rzeczywistych i potencjalnych wycieków/powiązań w gospodarce turystycznej Karaibów. *Folia Turistica*, 25 (2), 123–152.
- Torres, D.V., Villanueva, L.C. (2015). Turismo, pobreza y medio ambiente en Quintana Roo: un análisis crítico. W: D. Hiernaux-Nicolás (red.), *Turismo, sociedad y territorio: una lectura crítica* (s. 313–356). Querétaro: Universidad Autónoma de Querétaro.
- Torres, R.M., Momsen, J.D. (2005a). Gringolandia: The Construction of a New Tourist Space in Mexico. *Annals of the Association of American Geographers*, 95 (2), 314–335.
- Torres, R.M., Momsen, J.D. (2005b). Planned Tourism Development in Quintana Roo, Mexico: Engine for Regional Development or Prescription for Inequitable Growth? *Current Issues in Tourism*, 8 (4), 259–285.

- Uysal, M., Perdue, R., Sirgy, J. (red.) (2012). *Handbook of Tourism and Quality-of-life Research: Enhancing the Lives of Tourists and Residents of Host Communities*. Springer Science & Business Media.
- Weaver, D.B. (2017). Core-periphery Relationships and the Sustainability Paradox of Small Island Tourism. *Tourism Recreation Research*, 42 (1), 1–11.
- Włodarczyk, B. (2009). The Landscapes of Tourism Space. *Tourism*, 19 (1–2), 83–90.
- Yin, R.K. (2003). *Case Study Research: Design and Methods*. Thousand Oaks: Sage.
- Zmyślony, P. (2011). Globalization, Tourism and Cities: Pros and Cons. *Folia Turistica*, 25 (1), 299–312.

SOCIO-ECONOMIC CONSEQUENCES OF TOURISM MONOCULTURE ON THE EAST COAST OF THE YUCATAN PENINSULA (QUINTANA ROO, MEXICO)

KEYWORDS	tourism, tourism monoculture, circle of stagnation, the negative socio-economic consequences of tourism development, Cancun, Quintana Roo, Riviera Maya
ABSTRACT	The article is a part of discussion on the impact of modern tourism development. The study aims at presenting conditions and the current level of development of tourism on the East Coast of the Yucatan Peninsula in Quintana Roo State (Mexico) and the assessment on its impact of the region. Analysis shows that besides highlighted macroeconomic benefits (for the country and the region) instead of the expected and declared impetus for the development, promoted by the governmental agency FONATUR since the 70s of the twentieth century, model of mass tourism launched in Quintana Roo “circle of stagnation” resulting in the number of negative socio-economic consequences, including uncontrolled migration processes, marginalization of indigenous populations (Maya People) and the escalation of poverty.
JEL CODES	029, Z32, Z38

Translated by Joanna Kowalczyk-Anioł